

2 - مبحث اسامی عربی -

مشتقات هشت دسته هستند:

1- اسم فاعل: اسمی که بر انجام دهنده فعل یا دارنده حالتی دلالت دارد. و معمولاً با صفت فاعلی فارسی مطابقت می کند.

2- اسم مفعول: اسمی است که بر کسی یا چیزی که فعل بر آن تحقیق یافته و یا بر حالت انجام شده یا واقع گشته دلالت می کند.

- طرز ساخت اسم فاعل و اسم مفعول:

باید توجه داشت که اسم فاعل و اسم مفعول در ثلاثی مجرد به گونه ای و در غیر ثلاثی مجرد (یعنی ثلاثی مزید و رباعی) به گونه ای دیگر ساخته می شود. به این ترتیب که اسم فاعل در ثلاثی مجرد بر وزن (فاعِل) و اسم مفعول بر وزن (مَفْعُول) می آید مانند: کاتِب و مَكْتُوب (از ریشه كَتَب).

اما در غیر ثلاثی مجرد از فعل مضارع ساخته می شود بدین ترتیب که به جای حرف مضارعه، میم مضموم قرار می دهیم و حرف پیش از آخر را در اسم فاعل (مکسور) و در اسم مفعول (مفتوح) می نمائیم. مانند: مُكَبِّر (اسم فاعل) -

مُكَبِّر (اسم مفعول) از يُكَبِّر (فعل مضارع ثلاثی مزید)

مُهَنْدِس (اسم فاعل) - مُهَنْدِس (اسم مفعول) از يُهَنْدِس (فعل مضارع رباعی مجرد).

3- اسم زمان: اسمی است که بر زمان وقوع فعل دلالت دارد.

4- اسم مکان: اسمی است که بر مکان وقوع فعل دلالت دارد.

- طرز ساخت اسم زمان و اسم مکان:

برای ساختن اسم زمان و مکان در ثلاثی مجرد، ریشه فعلی را بر وزن (مَفْعَل) یا (مَفْعِل) می بریم مانند: مَكْتَب -

مَسْجِد - مَذْهَب. و در غیر ثلاثی مجرد، اسم زمان و مکان بر وزن اسم مفعول (ثلاثی مزید) ساخته می شود. مانند:

مُسْتَخْرَج.

نکات:

چون در غیر ثلاثی مجرد، اسم مفعول و اسم زمان و اسم مکان یک وزن دارند، راه تشخیص این سه کلمه از همدیگر

از طریق معنی آنها در جمله می باشد.

باید توجه داشت که در ساخت اسم زمان و مکان، هرگاه حرکت عین الفعل مضارع، فتحه یا ضمه باشد بر وزن (مَفْعَل)

و هرگاه حرکت عین الفعل مضارع کسره باشد بر وزن (مَفْعِل) می آید مانند:

ذَهَبَ(-): مذهب.

كَتَبَ(-): مکتب.

جَلَسَ(-): مجلس.

برخی از واژه های اسم زمان و مکان در عین حالیکه از افعالی ساخته شده اند که عین الفعل مضارع آنها مضموم

است، استثناءً بر وزن (مَفْعِل) آمده اند. مانند: مَشْرِقَ (از: شَرَقَ - يَشْرِقُ) یا مَغْرِبَ (از: غَرَبَ - يَغْرُبُ).

اسم زمان و مکان از فعل ثلاثی ناقص بر وزن (مَفْعَل) می آید. مانند: مَغْزَى (به معنای زمان و مکان جنگ از ریشه:

غَزَوَ).

5- صفت مشبیه: اسمی است که بر دارنده صفتی دائمی و پایدار (نه موقت و زودگذر) دلالت می کند و معمولاً با صفت

مطلق فارسی مطابقت دارد.

طرز ساخت صفت مشبیه:

صفت مشبیه دارای اوزان متعددی است که مشهورترین آنها عبارتند از:

فَعِيل - فَعِل - فَعَلَ - فَعُل - فَعَلان - فَعَال ...

کریم - خَشِين - صَغْب - عَطْشان - شُجاع

6- اسم مبالغه: اسمی است که بر دارنده صفتی به مقدار زیاد و بیش از حد دلالت می کند.

طرز ساخت اسم مبالغه: اسم مبالغه نیز دارای اوزان متعددی است که معروفترین آنها عبارتند از: فَعَالٌ - فَعَالَةٌ - فَعُولٌ (صَبَّارٌ - عَلَامَةٌ - شَكُورٌ)

7- اسم تفضیل: اسمی است که دارای معنای برتری و فزونی صفتی در فرد یا گروه نسبت به فرد یا گروه دیگر می باشد. اسم تفضیل برای مذکر معمولاً بر وزن (أَفْعَلٌ) مانند: أَكْبَرٌ و در مؤنث بر وزن (فُعْلَى) مانند: كُبْرَى می آید.

8- اسم آلت: اسمی است که بر وسیله انجام فعل دلالت دارد و از همان فعل مربوط مشتق می شود (مثلاً مفتاح که از مصدر فَتَحَ مشتق شده است).

اسم جامد دو گونه است:

الف) مصدری: مصدر اسمی است که دلالت بر انجام کار دارد اما بدون داشتن زمان و بتوان از آن مشتق ساخت. مانند: أَكَلٌ - تَهْذِيبٌ

ب) غیر مصدری: اسمی است که نتوان از آن مشتق ساخت. مانند: قَلَمٌ - رَجُلٌ - جِدَارٌ.

توضیح: مصادر افعال مجرد، سماعی هستند و اوزان مختلف و متعدد دارند مانند:

فَعَلٌ - فَعِلٌ - فَعَلَ - فَعُولٌ - فَعْلَانٌ ...

اما مصادر افعال ثلاثی مزید، قیاسی هستند و وزن معینی دارند .

منبع: سایت مدرسه